

ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕТНІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ УКРАЇНЦЯМИ РЕСПУБЛІКИ БАШКОРТОСТАН У 90-Х РОКАХ ХХ СТ.

Українці західної і східної діаспори (у тому числі в Республіці Башкортостан) роблять вагомий внесок у розвиток культури, науки, мистецтва, літератури як українського народу, так і народів країн, у яких вони проживають. З урахуванням невідкладної потреби опрацювання цілісної концепції державотворення, всебічне вивчення як позитивного, так і негативного досвіду функціонування українських спільностей за кордоном має велике значення для становлення України, як модерної національної європейської країни. Зростаючий інтерес до різних аспектів життя української діаспори з боку науковців, політиків, громадських діячів, всіх, хто цікавиться історичною наукою, зумовлює необхідність заповнення її досі існуючих прогалів в історії української діаспори.

Ключові слова: діаспора, етнічна самосвідомість, Республіка Башкортостан, національно-культурне відродження, етнічна акультурація, асиміляція.

Українці західної і східної діаспори (в том числе в Республике Башкортостан) вносят весомый вклад в развитие культуры, науки, искусства, литературы как украинского народа, так и народов стран, в которых они проживают. С учетом неотложной необходимости разработки целостной концепции государства, всестороннее изучение как позитивного, так и негативного опыта функционирования украинских обществ за границей имеет большое значение для становления Украины как современной национальной европейской страны. Растущий интерес к различным аспектам жизни украинской диаспоры со стороны ученых, политиков, общественных деятелей, всех, кто интересуется исторической наукой, предопределяет необходимость заполнения до сих пор существующих пробелов в истории украинской диаспоры.

Ключевые слова: диаспора, этническое самосознание, Республика Башкортостан, национально-культурное возрождение, этническая аккультурация, ассимиляция.

Ukrainians of Western and Eastern Diasporas (including in Bashkortostan Republic) make a significant contribution to the development of culture, science, art, literature of Ukrainian nation same as nations in the countries of which they live. Taking into consideration the urgent necessity of the state integral conception development, comprehensive study of both positive and negative experience of Ukrainian communities functioning abroad has a great importance for Ukraine development as a modern national European country. The growing interest to various aspects of the Ukrainian Diaspora life shown by scholars, politicians, public figures, anyone interested in history, causes the necessity to fill existing gaps in the history of Ukrainian Diaspora.

Key words: Diaspora, ethnic identity, the Bashkortostan Republic, national and cultural revival, ethnic culture, assimilation.

Етнічна свідомість особи – сукупність уявлень, знань, установок, спрямувань, сприйнятих особою в процесі етнізації, накопичених з досвіду власного життя чи своєї етнічної групи про культуру, традиції, цінності, усвідомлення себе членом етносу, а також

бачення місця свого народу серед інших. В етнічну свідомість входять ідеологічні та психологічні, раціональні й емоційні, буденні та наукові, усталені та динамічні елементи. Етнічна свідомість особи має досить складну структуру, характер якої як у цілому,

так і через окремі елементи здійснює суттєвий вплив на її соціальну поведінку. Складовими елементами структури етнічної свідомості особи є етнічний (національний) характер, етнічний «темперамент», етнічні звички, етноцентризм, етнічні почуття, етнічна самосвідомість, етнічна самоідентичність тощо. Кожен з названих елементів у свою чергу є досить складним психологічним явищем із власною структурою, формами прояву, закономірностями функціонування. Між цими елементами існують певні типи взаємозв'язку і взаємовідносин [1].

У системі всіх умов і чинників, що впливають на характер і динаміку відносин між представниками різних національних об'єднань, особливе місце посідають специфічні етнічні причини, серед яких значну роль відіграють ті, що своєрідно пов'язані з ростом етнічної самосвідомості, що зумовлює необхідність вивчення цього феномену.

Свого часу соціологічний і соціально-філософський аналіз етнічної самосвідомості здійснювався однобічно, під кутом зору класового підходу. Ця методологічна вада поглиблювалася недостатністю конкретного емпіричного матеріалу. В наслідок цього недооцінювалася значимість етнічної самосвідомості в етнічній свідомості та в суспільній свідомості і духовному житті суспільства.

Поняття етносу (етнічної спільності) неоднозначне і надзвичайно широке: нація, або етносоціальний організм (населення України), етнічна група, або етнікос (українці за її межами), етнографічна група, або субетнос (частина народу); всі вони відрізняються між собою ступенем соціально-економічного розвитку та іншими ознаками. За цих умов найважливішого значення набуває етнічна самосвідомість: поки зберігається вона, існує народ. Саме за ознакою етнічної самосвідомості визначається національний склад населення більшості країн [2, с. 254].

Не ототожнюючи українців різних країн у соціально-політичному плані, не можна не помітити, що у них історично склалося багато спільних рис, які, однак, не залишаються незмінними: мова (принаймні у сфері сімейного побуту), окремі риси національної психології, певні особливості культури, етнічна самосвідомість. Їх об'єднує прихильне ставлення до надбань своєї культури, прагнення зберегти їх і примножити, намагання зміцнювати зв'язки зі своєю прабатьківщиною.

Природа етнічної самосвідомості розкривається в усвідомленні історичного минулого та сьогодення, в уявленнях про спільність національного походження про належність до рідної землі, мови, культури в цілому, до етнічної спільноти [3, с. 176-187]. Природа етнічної самосвідомості значною мірою має характер оцінного ставлення до національного господарсько-культурного устрою, духовного життя етносу. Етнос виділяє себе із середовища подібних у результаті взаємодії з ними в ході пізнання спільного, особливого, поступово закріплюючись у своєрідності культури та інших компонентах етносу [4, с. 7]. Сутність та природу етнічної самосвідомості неможливо зрозуміти без усвідомлення тих умов та чинників, під впливом яких вона виникла. Етнічна самосвідомість, як і взагалі самосвідомість, може скластися лише

при наявності певного рівня соціального і культурного життя суспільства і міжнаціонального спілкування. Чим більше населення включено до соціально-культурного життя суспільства, тим більша кількість людей може стати виразником етнічної самосвідомості. Однак було б помилкою обмежити її лише рамками відношення до свого етносу. Очевидно, що людина не може усвідомити свою належність до певного етносу без співвіднесення своїх національних ознак зі схожими ознаками представників інших етносів. Отже, формування етнічної самосвідомості зумовлене так чи інакше наявністю міжнаціональних контактів, формуванням певних уявлень про національну визначеність не тільки своїх, але й інших народів [4, с. 8]. І. Кон справедливо зазначає: «Національна самосвідомість завжди передбачає – усвідомлене чи неусвідомлене – співвіднесення якостей із якостями когось іншого» [5, с. 148].

Зростання етнічної самосвідомості на сучасному етапі – прогресивний процес. Він є потужним імпульсом відродження і розвитку етносів, їхньої духовної культури. Цей процес переважно спричиняє поліпшення взаємодії етносів, гармонізацію міжнаціональних відносин. Взаємини етносів стають більш рівноправними, посилюється їх взаємоповага. При правильній науковій, справедливій політиці та практичній діяльності зростання етнічної самосвідомості виступає чинником зміцнення дружби народів, оптимізації міжнаціональних відносин і не призводить до міжнаціональних конфліктів. До зони явищ, які потребують національного «озвучення», залучаються ті, які раніше були індиферентними в національному відношенні. Це спричиняє активізацію усіх або кількох компонентів національної самосвідомості, яка звичайно відбувається в умовах різкого зламу життя етносу. Як зазначає М. Крюков, «зміни в структурі самосвідомості, зміни в значущості окремих компонентів та їх смисловій наповненості відображають головні зміни в долі етносу» [6, с. 62].

Етнічна самосвідомість не обмежується мовною та етнокультурою сферами. Запроваджуючи поняття бази національної самосвідомості, Л. Дробіжева підкреслює, що у ній присутня реалія територіальної цілісності. Навіть в умовах розмивання етнокультурної специфіки, під впливом міжетнічних інтеграційних процесів, інтенсивність уявлень про рідну землю не повинна слабшати. Якщо «етнокультурні особливості втрачають консолідуюче значення, то ознака «рідна земля» виявляється в числі ідентифікаторів першої значущості» [7, с. 9]. Більше того, оновлення суспільства, зорієнтовуючи національні спільноти на отримання статусу повноправного, а отже, відповідального суб'єкта історичного життя, сприяє акцентуванню цього структурного елементу етнічної самосвідомості.

Виходячи з вищесказаного, слід зазначати, що особливості збереження етнічної самосвідомості українців Башкирії, як і інших народів, вирішальним чином залежать від етнічних процесів. Етнічні процеси українського населення Республіки Башкортостан визначаються низкою факторів. Вони залежать від соціально-політичного ладу країни, давності перебування в іноетнічному середовищі, чисельності та

характеру розселення (компактне чи дисперсне), ступеня урбанізації. Не останню роль відіграє близькість (етногенетична чи соціальна) культури народів, що контактують [2, с. 256].

На різних етапах історії українців у Башкирії в їхньому середовищі відбувалися різновекторні етнічні процеси, які зумовлювалися різноманітними соціально-економічними, соціально-політичними та культурно-мовними чинниками. В кінці XIX – першій чверті XX ст. у середовищі українців, які переселилися до Приуралля з різних губерній України і принесли з собою локальні особливості в матеріальній та духовній культурі, в мові, історичного значення набували процеси внутрішньоетнічної консолідації. Вони виявлялися в нівелюванні культурно-мовних відмінностей. Поступово відбувалося стирання діалектних особливостей мови різних груп, вироблявся загальний місцевий діалект української мови, всередині якого можна було виділити локальні говори. Їх особливостями є переважання (залежно від місця виселення) того чи іншого українського діалекту: північного, південно-східного чи південно-західного [8, с. 243].

В селах із національно-змішаним населенням еволюція етнічної культури українців проходила в двох напрямках – зближення локальних культур між собою та їх злиття й одночасна інтеграція з культурою місцевих народів. Процес консолідації виявлявся також у тенденції до інтеграції українців регіону в відносно згуртовану етнічну групу, інколи в прагненні до відокремленості, яка виражалася в переважанні числа ендогамних шлюбів (в межах етносу).

Переселившись на нові землі, українці прагнули створити моноетнічні поселення. В 1926 р. із 529 населених пунктів, у яких проживали українські переселенці, однонаціональними були 438, або 82,33 %. До того ж, по можливості, вихідці із однієї губернії селилися в одних і тих самих населених пунктах. У випадку, коли такої можливості не було, вони заселяли околиці в українських селах, які вже існували раніше. На нових місцях українці засновували поселення гніздами, при цьому утворюючи невеликі ареали, в яких переважало українське населення.

Вихідців з України об'єднувало прихильне ставлення до своїх традицій, обрядів, прагнення зберегти їх, намагання зміцнювати зв'язки зі своєю прабатьківщиною. Свідченням цього, зокрема, є величезна кількість топонімів, які пов'язані з Україною. Топоніміка виступає в ролі етнічної пам'яті і є виявленням прагнення до внутрішньоетнічної консолідації. Назву українських населених пунктів Республіки Башкортостан можна умовно розділити на декілька груп.

1. Географічні назви, які запозичені з топонімії і гідронімії рідного краю. В Давлеканівському районі українські населені пункти Рублівка, Софіївка, Ляшківка, в Альшеївському – Нефорощанка, в Чишмінському – Санжарівка, Кахнівка названі за однойменним селами на Полтавщині. В Белебеївському районі с. Парафіївка має аналог у Чернігівській губернії. В назвах українських поселень Ново-Степанівка, Мар'янівка, Караваївка, Терешківка Аургазинського району збережені назви однойменних сіл у Харківській, Полтавській та Київській губерніях. Поселення

Черкаси [9, с. 93] в Давлеканівському, Чишмінському районах, села Уманка в Міякінському, Бахмут у Кумертауському районі названі відповідно на честь міст Черкаси, Умань, Бахмут, із околиць яких виселились жителі цих сіл. Населені пункти Україна Белебеївського, Ново-Українка Хайбулінського району, Дніпровка Буздякського району отримали найменування в пам'ять про колишню батьківщину переселенців.

2. Другу групу складають топоніми в Башкирії, які типові для України: Яблунівка Стерлітамацького, Тихомирівка Міякінського, Писарівка Альшеївського, Співаківка Давлеканівського районів тощо. Не виключено, що вони також названі в пам'ять про прабатьківщину.

3. Назви українських поселень, які отримані від найменувань головних церковних свят: Казанка і Воздвиженка Альшеївського району, Троїцький, Покрівка Благоварського району і под. Зазвичай ці дні є храмовими для вказаних населених пунктів [10, с. 102-103].

4. Групу назв українських поселень склали топоніми, які утворилися від прізвищ видатних українських діячів культури та мистецтва: с. Голоківка Федорівського району, Шевченківська сільська рада Мелеузівського району тощо. В 1930-1940-х роках колгоспи ім. Т.Г. Шевченка були в Альшеївському, Белебеївському та інших районах.

5. Деякі українські поселення отримали назву на честь їх засновників або від прізвищ колишніх власників землі: Бойківка Стерлітамацького, Сердюки Белебеївського, Бабенка Іглінського району і т. ін.

6. Ще одна група назв є загальнослов'янською, яка походить від антропонімів: Олександрівка Кармаскалінського, Олексіївка Туймазинського, Корніївка і Макіївка Стерлібашівського району та ін. Можливо, вони також названі в пам'яті про села на колишній батьківщині або на честь їх засновників.

7. Однак постійні контакти з місцевим населенням, в тому числі тюркським, призводять до того, що ряд українських сіл отримує тюркські назви: с. Макан (від арабського «обжите місце, господарство») [10, с. 103] Хайбулінського, с. Верхній Кульчуг Єрмекіївського районів і т. ін.

8. До наступної категорії топонімів слід віднести назви українських населених пунктів, які утворені в результаті «соціалістичних перетворень» на селі: Успіх Міякінського, Радуга Белебеївського, Першотравневий Уфимського районів та ін.

9. Невелику групу становлять топоніми, які характеризують місцевість або ставлення жителів до неї: Ключі Єрмекіївського, Веселий Стерлітамацького, Зелений Клин Альшеївського районів т. ін. [10].

Українці прагнули підтримувати родинні, культурні, господарські зв'язки з колишньою батьківщиною. Однак консолідаційні процеси серед українців Башкирії виявилися незавершеними. Цьому заважали дисперсне розселення значної частини українського населення на величезній території краю, слабкість економічних та культурних зв'язків між їх різноманітними групами, послаблення зв'язків із батьківщиною – Україною і, навпаки, зміцнення зв'язків із місцевим населенням.

Потрапивши в інші природнокліматичні умови, українці прагнули адаптуватися в них, що наклало

відбиток на їхній етнокультурний розвиток ще на першому етапі проживання в регіоні. Процес зближення українців із російським та іншими народами республіки який постійно зростає, став головним напрямом їх етнічного розвитку. Уже в 1920-х рр. складаються передумови для етнотрансформаційних процесів. Найбільш суттєвою передумовою було розселення українців в одних і тих самих населених пунктах із представниками інших народів району, особливо з росіянами. В 1926 р. у 91 (17,2 %) населеному пункті українці жили разом з іншими національностями [11]. Розселення в містах та робітничих селищах було, природно, ще більш змішаним. Близькість мов та культури українців та росіян була суттєвим фактором, який активізував їх культурно-мовну інтеграцію. В 1926 р. із 76 710 українців рідною мовою назвали українську 59 335 осіб (77,35 %), російську – 19 260 осіб (22,57 %), інші мови – 60 осіб (0,08 %) [12, с. 121].

У різних сферах побуту (житло, їжа, одяг) цей процес характеризувався утворенням змішаних комплексів. У них, поряд із традиційними українськими компонентами, дедалі помітнішу роль відіграють елементи культури місцевих народів – російського, башкирського, татарського та ін.

З кінця 1920-х до середини 1940-х рр. продовжувався процес подальшого зближення українців з росіянами та іншими народами краю, якому сприяв розпад існуючої господарсько-побутової замкнутості в ході колективізації сільського господарства та промислового розвитку республіки, поширення білінгвізму, завдяки чому полегшувалося міжнаціональне спілкування, засобом якого виступала російська мова. Це призвело до етнокультурної та мовної адаптації українців у Башкирії. В окремих груп українців ця адаптація настала ще в кінці 1930 – на початку 1940-х рр. По суті проходило культурно-мовне змішування українців із росіянами, освоєння та сприйняття як власних, великої кількості елементів російської культури, при збереженні етнічної самосвідомості й окремих форм національної культури, які продовжували виконувати етнодиференційовану роль.

Як відомо, мова є найбільш яскравим показником рівня збереження або втрачання національної культури, етнічної самосвідомості. Характеризуючи сучасну етномовну ситуацію серед українського населення республіки, слід зазначити, що з 75 тис. українців за переписом 1989 р. тільки 41,1 % назвали рідною мовою українську, тоді як у 1979 р. – 44,62 %, у 1970 р. – 48,52 % [13, с. 58]. Неухильно зростає частина тих, хто вважає, що їхньою мовою є мова російська. Так, у 1970 р. таких українців було 51,37 %, в 1979 р. – 54,94 %, в 1989 р. – вже близько 58 %. Літературною мовою володіють далеко не всі з тих, хто назвав рідною мовою українську. Переважно це тільки ті, хто закінчили школу в Україні або навчилися писати та читати самотужки. Українська мова інтенсивно вилучається не тільки з громадського життя, науки, освіти, культури, але вона виходить і з родинного побуту. Молодь, діти – майбутнє народу – української мови майже зовсім не знають. Цьому сприяла відсутність українських шкіл, книжок, газет,

радіо, телебачення та зв'язків з Україною. Тільки українська пісня звучить ще на широких башкирських просторах, але і вона вже співається на російській лад. Якщо у 1921 р. у Поволжі, а у 1933 р. в Україні йшов голодомор фізичний, то ці процеси можна назвати голодомором духовним.

Мовна асиміляція призводить до національної асиміляції. Українська самосвідомість перетворюється на російську. Багато є і таких українців за походженням, які не тільки відчують себе росіянами, але ще цим і пишаються. З 1939 до 1989 р. кількість українців у республіці зменшилася більш як на 20 % [14, с. 156].

Соціальна проблема є не менш гострою. Внаслідок політики, яку проводило компартійне керівництво, українські села, переважна більшість яких була оголошена неперспективними, були приречені на знищення. Звідси були переведені всі сільськогосподарські підприємства. І сьогодні з 529 українських сіл, які налічувалися у 1926 р., залишилося менше 50. Разом із тим немає зараз жодного села, яке було засноване українцями, щоб там жили тільки українці. Сіл, де переважна частина населення складається з українців, у всій республіці налічується менше 20. Якщо в 1926 р. на селі жило 97 % українського населення, то сьогодні залишилося менш як 20 % [14, с. 157]. Завдяки такому демографічному стану асиміляційні процеси швидко прискорюються. Особливо це стосується молоді, яка майже повністю знаціоналізована.

Як відомо, в етнічних процесах важлива роль належить міжнаціональним шлюбом. Характеризуючи етнічний розвиток українців республіки, слід зазначити, що сформульоване положення для цієї етнічної групи є також актуальним, хоча на різних етапах історії проживання українців у Башкирії місце та значення національно-змішаних шлюбів було неоднаковим. Для українських переселенців у кінці XIX – на початку XX ст. в основному характерні ендегамні (в межах етносу) шлюби. Шлюбні зв'язки з башкирами й татарами не практикувалися, рідкісними були шлюби з росіянами, білорусами. Переважно вони мали місце в тих населених пунктах, у яких поряд з українцями проживали росіяни чи білоруси, або в тому випадку, коли українське село було відносно ізольованим від інших українських поселень. У процесі після революційних змін була знищена господарсько-побутова замкнутість, посилилися міжетнічні контакти, що призвело до постійного збільшення числа національно-змішаних шлюбів. Так, по республіці їх число в 1933 р. склало 41,28 %, в 1939 р. – 67,62 %, в 1949 р. – 71,82 %, в 1959 р. – 70,96 %, в 1970 р. – 80,29 %, в 1979 р. – 88,81 % всіх шлюбів, які уклали українці [8, с. 203]. Це свідчить про те, що на сучасному етапі різко зростає чисельність етнічно-змішаних шлюбів. Переважна частина всіх міжнаціональних шлюбів, які уклали українці, припадає на росіян та білорусів: при виборі шлюбного партнера по відношенню до них українці себе не протиставлять. Це відображає процес зближення і поступового злиття українців із російським етносом. Особливо яскраво виражені ці процеси в Белебеївському, Міякінському,

Хайбулінському та інших районах. Зростання чисельності шлюбів українців із башкирами, татарами, чувашами та іншими народами характеризує процес міжетнічної інтеграції, яка постійно зростає. Більш інтенсивно цей процес відбувається в Альшеївському, Аургазинському, Чишмінському та деяких інших районах. У зв'язку з цим можна виділити шлюби українців із росіянами та білорусами в групу міжнаціональних шлюбів першого порядку, з татарами та башкирами – другого, з чувашами, мордвою – третього, німцями та іншими народами, які населяють Башкирію, – четвертого порядку [8, с. 208]. Слід зазначити, що збільшення чисельності національно-змішаних шлюбів і сімей відображає не тільки культурно-побутове зближення українців із народами регіону, а стає активним фактором цього зближення.

Все ж, незважаючи на перелічені чинники, почуття національної самосвідомості в українців Башкирії, порівняно з іншими регіонами, розвинуто високо, що в першу чергу знаходить своє відображення в показниках всесоюзних переписів. Свідченням чіткого вираження етнічної самосвідомості є посилення зацікавленості, і перш за все молоді, історією, культурою українського народу як на основній етнічній території, так і на новій батьківщині. В багатьох сім'ях, особливо в сім'ях інтелігенції, є художня література українською мовою, пісенники, записи українських пісень, в інтер'єрі використовуються предмети українського декоративно-прикладного мистецтва. Студенти, українці за походженням, пишуть курсові та дипломні роботи, які присвячені історії та етнографії українських переселенців у Башкирії, історичним та культурним зв'язкам України та Башкирії.

Підтримці етнічної самосвідомості українців сприяють їх різноманітні контакти з Україною, особливо сьогодні, на етапі національного становлення Української держави.

Відмічаючи досить високий ступінь етнічної самосвідомості українців у Башкирії, слід зазначити, що вона існує на двох рівнях:

- по-перше, усвідомлюється належність до українців взагалі,
- по-друге, довгострокова ізоляваність, відрив від основного етносу призвели до формування нового поняття про свою етнічну незалежність.

Багато українців говорять, що вони не чисті українці, а «охли». Так стара, майже забута етнічна назва у свідомості українців Башкирії, особливо у старшого покоління, перетворилася на етнонім, при цьому втративши свій початковий зміст. Подібне явище характерне для українців, які проживають і в інших регіонах [15, с. 24].

У багатонаціональних державах зовсім природно бувають особи, яким зручно з більш ніж однією «національною» лояльністю або свідомістю [16, с. 102]. В середовищі української діаспори Республіки Башкортостан є значний відсоток осіб, які вважають себе водночас і українцями, і росіянами.

Сьогодні українці перебувають на стадії акультурації, однак посилюється процес природної асиміляції українців Башкирії серед російського населення. Цей

процес, безперечно, полегшується і багато в чому визначається історично зумовленою спорідненістю мов та культурною близькістю українців і росіян, та кількісною перевагою російського населення в республіці порівняно з українським.

Більш інтенсивно асиміляційні процеси відбуваються серед міського населення, хоча останнім часом вони посилюються і в сільській місцевості.

Помітній асиміляції, в першу чергу мовній, піддалися українські переселенці в Уфимському, Іглінському, Єрмекіївському і деяких інших районах. Тут далися взнаки їх порівняна нечисленність, відносна ізоляваність від основної території розселення українців, близькість до міста. Меншого асимілятивного впливу зазнали українці південно-східних та південно-західних районів завдяки їх компактному розселенню.

Характеризуючи етнокультурний розвиток українців Башкортостану, слід зазначити, що в ньому простежуються такі тенденції:

а) зберігаються деякі національні традиції, але вони втрачаються українцями Башкирії значно інтенсивніше порівняно з українцями на основній території проживання;

б) відбувається посилення домінуючого впливу російського населення на українців у сфері матеріальної та духовної культури, та засвоєння ними деяких елементів культур башкирів, татар, білорусів, інших народів, які населяють Республіку Башкортостан; цей вплив двосторонній;

в) великий вплив на спосіб життя українських переселенців справила так звана загальнорадянська культура, коли існував лише один великий «радянський народ»;

г) спостерігається новий виток у піднесенні національної самосвідомості української діаспори Башкирії на етапі національного становлення (90-х рр. ХХ ст.).

Національно-культурне відродження, на думку канадського вченого П. Магочія [16, с. 101], який, в свою чергу спирається на дослідження М. Гроха [17] та Р. Шпорлюка [18, с. 41-54], проходить три стадії:

1) стадію збирання спадщини, коли окремі вчені-ентузіаста збирають мовні, фольклорні, літературні надбання свого народу;

2) організаційну стадію, коли закладаються культурні організації, школи й видання для поширення знань про національну спадщину;

3) політичну стадію, коли закладаються партії та інші організації, які уможливають участь у політичному процесі [19, с. 81-82].

Кожне історичне явище має свою специфіку, і національне відродження української діаспори в Республіці Башкортостан не становить винятку. На початку 90-х рр. ХХ ст. в національно-культурному пробудженні української меншини цього регіону можна говорити про повне проходження лише перших двох стадій. В цей період ми чітко спостерігаємо у багатоетнічному середовищі Башкирії організаційну стадію національного відродження українського етносу (створення національно-культурних центрів,

розробка програм національно-культурного відродження українців регіону, відкриття шкіл, бібліотек, музеїв, видання періодичної преси, трансляція радіо та телепередач українською мовою та ін.).

Таким чином, у середовищі українців на різних етапах проживання в Башкирії проходили різноманітні етнічні процеси. Початковий період характеризувався своєрідною консолідацією українців у сільських умовах, яка, однак, залишилася незавершеною. На наступному етапі домінував процес зближення українців із російським та іншими народами, які населяють республіку. Це призвело до їх етнокультурної та мовної адаптації.

У повоєнний період чітко простежується процес етнічної акультурації й природної асиміляції українців

росіянами, але цей процес ще дуже далекий до завершення: переважна більшість українських переселенців зберігає свою етнічну самосвідомість. Більше того, на сьогоднішній день вона значно зростає.

Зрілість етнічної самосвідомості здебільшого визначається здатністю усвідомити взаємозв'язок інтересів свого етносу із засвоєнням нових об'єктивних процесів світового та державного масштабу. Сьогодні потрібні зміни в підходах до розуміння необхідності засвоєння панівних тенденцій світового розвитку, того, що всі народи є творцями (нехай і різними) однієї цивілізації, спільності історичних долі народів світу при унікальності й самотності кожного етносу [20, с. 38].

ЛІТЕРАТУРА

1. Шульга М. Етнічна свідомість особи // Мала енциклопедія етнології / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – С. 41.
2. Культура і побут населення України: Навч. посібник / В.І. Наулко, Л.Ф. Артюх, В.Ф. Горленко та ін. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
3. Бромлей Ю. Очерки теории этноса. – М.: Наука, 1983. – 283 с.
4. Хабибуллин К. Национальное самосознание и интернационалистское поведение. – Л.: Знание, 1989. – 57 с.
5. Кон И. К проблеме национального характера. История и психология. – М., 1972. – 188 с.
6. Крюков М. Эволюция этнического самосознания и проблемы этногенеза // Расы и народы. – 1976. – Вып. 6. – С. 62.
7. Дробизижа Л. Национальное самосознание: база формирования и социально-культурные стимулы развития // СЭ. – 1985. – № 5. – С. 31-45.
8. Бабенко В.Я. Украинцы Башкирской ССР: поведение малой этнической группы в полиэтничной среде. – Уфа, 1992. – 260 с.
9. Абрютин В.А. Переселенцы и переселенческое дело в Уфимском уезде Уфимской губернии. – Уфа, 1898. – 38 с. Приложение. – 242 с.
10. Словарь топонимов Башкирской АССР. – Уфа: Башк. кн. изд-во, 1980 – 199 с.
11. Бабенко В.Я. Украинские переселенцы в Башкирии (этнокультурные и этноязыковые процессы) // Песенный фольклор украинских переселенцев в Башкирии. – Киев; Уфа, 1995. – С. 3-15.
12. Винниченко І. Українці в державах колишнього СРСР: історико-географічний нарис. – Житомир: Льонок, 1992. – 164 с.
13. Діденко С. Українські поселення в Башкортостані // Золоті ворота. – 1993. – № 6. – С. 58-62.
14. Бабенко В.Я. Тенденції та проблеми етнонаціонального розвитку українців Башкортостану // Україна – Башкортостан: годы испытаний и сотрудничества. – Уфа, 1993. – С. 153-159.
15. Чижикова Л.Н. Об этнических процессах в восточных районах Украины // СЭ. – 1968. – № 1. – С. 18-31.
16. Магочий П. Українське національне відродження. Нова аналітична структура // УІЖ. – 1991. – № 3. – С. 97-107.
17. Hroch Miroslav. Social Preconditions of the National Revival in Europe. – Cambridge, 1985.
18. Szporluk Roman. Ukraine: A Brief History. – Detroit, 1979. – P. 41-54.
19. Magocsi Paul R. Nationalism and National Bibliography: Ivan E. Levyts'kyi and Nineteenth – Century Galicia // Harvard Library Bulletin, XXVIII, 1. – Cambridge, 1985. – P. 81-82.
20. Овлякулиев Е. Формирование национального самосознания: социально-философский анализ: Автореф. дисс. ... докт. филос. наук. – М., 1993. – 41 с.

Рецензенти: Котляр Ю.В., д.і.н., професор, Чорноморський державний університет ім. Петра Могили;
Сінкевич Є.Г., к.і.н., доцент, Чорноморський державний університет ім. Петра Могили.

© Бушин М.І., Чубіна Т.Д., 2010

Стаття надійшла до редакції 19.12.2009 р.